

การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารกับการประกอบสร้างความหมาย การพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านดোকบัว จังหวัดพะเยา

คมสัน รัตนะสิมากุล*

Abstract

The study aimed to examine: the meanings and meaning constructional procedures on the sustainable development of the sufficiency economy community at Ban Dok-Bua, Phayao Province, the communication patterns and communication networks for disseminating and educating the concept of sustainable development in accordance with the sufficiency economy philosophy of Nong-Bua Community, Phayao Province. The study was based on qualitative research and the data were collected by interview, observation and group discussion. The findings of the study are as follows.

The participants in Dok-Bua Community defined “sustainable development” as how community people help one another, share love, harmony and devotion among themselves. These developmental practices would enhance the developmental sustainability for the community. On the views of meaning construction, it was found that the villagers used 2 meaning constructional procedures: the resistance of traditional idealisms; that are: the development based on capitalism and the application of traditional “self-reliant identity”, and the utilization of “sufficiency economy” as the symbol for the meaning of sustainable development.

*คมสัน รัตนะสิมากุล (นศ.ด. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขานิเทศศาสตร์ (การสื่อสารสื่อใหม่) คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารกับการประกอบสร้างความหมาย” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมสัน รัตนะสิมากุล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย และ ดร.ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์ เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยงานวิจัยดังกล่าวได้ดำเนินการแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2558

The community people used 6 different communication patterns for disseminating the idealism or sustainable development concept in accordance with the sufficiency economy philosophy. These patterns include: communication through community forum, the recommendation or word of mouth strategy, demonstration and exemplification, study visit, training by experts, and being trainers for others.

Moreover, it was also found that the communication network for sufficiency economy philosophy of Dok-Bua Community appeared as cyclic system. For this reason, the community experts or leaders have applied the concepts into practical works - for example, biological gas production from animal drops and basketwork. After that, the knowledge was expanded and transferred to the community residents by using selves as medium to communicate the projects to closed relatives and small groups, and gradually to the big groups of people.

Keywords: Communication Network, Construction of Meaning Sustainable Development, Sufficiency Economy Community, BanDok-Bua, PhaYao Province

บทคัดย่อ

การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารกับการประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านดกบัว จังหวัดพะเยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมายและวิธีประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านบัว จังหวัดพะเยา และศึกษารูปแบบการสื่อสาร และเครือข่ายการสื่อสารเพื่อเผยแพร่และปลูกฝังแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านบัว จังหวัดพะเยา ซึ่งการศึกษานี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์และสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านดกบัวให้ “ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน” ว่าหมายถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรัก ความสามัคคี และความเสียสละ

ซึ่งชาวบ้านบ้านดกบัวมองว่าจะทำให้หมู่บ้านเกิดความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยชุมชนบ้านดกบัวมีวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยการใช้อุปกรณ์ประกอบ 2 ประการ คือ การต่อต้านอุดมการณ์เดิม การพัฒนาแบบทุนนิยมกับการใช้อัตลักษณ์ “วิถีแบบพึ่งพาตนเอง” ของชุมชนแบบดั้งเดิม และการใช้ชุดความคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืน

ขณะที่ชุมชนบ้านบัวได้มีการใช้รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกัน 6 รูปแบบ ในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การสื่อสารผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปาก การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การเข้ารับการอบรมจากวิทยากรภายนอกและดูงานนอกสถานที่ และการเป็นวิทยากร

นอกจากนั้น ผลการศึกษายังพบว่าเครือข่ายการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดกบัวเป็นลักษณะแบบวงล้อ กล่าวคือ จะมีผู้นำความคิดเห็นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นแกนแต่ละด้าน เช่น ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ ด้านการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ ด้านการจักสาน ฯลฯ ได้เริ่มต้นหาความรู้และทดลองทำงานประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม จึงได้มีเป้าหมายจะขยายผลไปยังคนอื่นๆ ในชุมชน จากนั้นจึงใช้ตนเองเป็นสื่อ เพื่อสื่อสารไปยังคนใกล้ชิดที่อยู่ใกล้บ้านโดยรวมเป็นกลุ่มเล็กๆ แล้วจึงค่อยขยายออกไปเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ

คำสำคัญ: เครือข่ายการสื่อสาร, การประกอบสร้างความหมาย, การพัฒนาแบบยั่งยืน, ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดกบัว จังหวัดพะเยา

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

กล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนเรา มนุษย์ได้ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรม

ต่างๆ และเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ก็ยิ่งก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและไม่แน่ใจแก่สมาชิกในสังคม การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญในการช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว (ปรมะสตะเวทิน, 2546 : 1)

แต่หากจะกล่าวถึงให้ชี้เฉพาะลงไปแล้ว การสื่อสารของมนุษย์จะมีลักษณะประกอบด้วยเครือข่ายของบุคคลแต่ละคนแต่ละกลุ่มซึ่งมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนสารสนเทศในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งและมีผลให้เกิดการติดต่อมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายขึ้น ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538 : 60)

ดังนั้น หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง การพิจารณาการสื่อสารในลักษณะที่เป็นเครือข่ายก็จะทำให้เห็นการเชื่อมโยงอันสลับซับซ้อนของคนกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ภายใต้ชุมชนหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง สังคมใดที่มีเครือข่ายการสื่อสารเชื่อมโยงที่แข็งแรงและชัดเจน ก็ย่อมจะนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมและความเข้าใจระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ได้มากขึ้นเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตาม เครือข่ายการสื่อสารเป็นเสมือนช่องทางในการสื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสาร หากแต่หัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นและขาดไม่ได้เลยในการสื่อสาร คือ ความหมาย (meaning) เพราะในที่สุดแล้วเป้าหมายของการสื่อสาร คือ ความเข้าใจสารที่ตรงกัน หรือการที่มีความหมายต่อสารร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร หากทุกฝ่ายมีความเข้าใจที่ตรงกัน มีความหมายต่อสารร่วมกัน ทั้งสองฝ่ายก็สื่อสารกันได้ แต่หากทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจต่อสารไม่ตรงกัน ไม่มีความหมายร่วมกัน ประสิทธิผลหรือความตั้งใจที่ผู้ส่งสารต้องการจะให้เกิดกับผู้รับสารย่อมไม่เกิดขึ้น

ชุมชนบ้านดอกบัว ตำบลบ้านคูน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา นับว่าเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจถึงสิ่งที่

กล่าวมาแล้วข้างต้น เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การพัฒนาชุมชน และการบริหารจัดการองค์กรจนประสบความสำเร็จและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมจนกระทั่งได้รับรางวัลชนะเลิศถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจากการเผยแพร่ข้อมูลการดำเนินการของข้อมูลแห่งนี้ในเบื้องต้น พบว่า ชุมชนแห่งนี้มีประเพณีต่างๆ และกิจกรรมการรวมกลุ่มในลักษณะต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นนัยของการใช้รูปแบบการสื่อสารในลักษณะต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของชุมชนบ้านดอกบัวแห่งนี้เน้นแฝงด้วยการผสมผสานทั้งเรื่องของการใช้เทคนิคการสื่อสารและการสร้างเครือข่ายการสื่อสารไว้อย่างหลากหลาย

ดังที่กล่าวมาแล้ว เครือข่ายการสื่อสารเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญหากแต่ว่าผลสัมฤทธิ์ในการเผยแพร่หรือดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็ตาม ถ้าปราศจากความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้ส่งกับผู้รับแล้ว กิจกรรมดังกล่าวก็ยากที่จะประสบความสำเร็จ ซึ่งประเด็นดังกล่าวกลายมาเป็นข้อสงสัยที่สำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยต้องการจะเข้าไปศึกษาชุมชนแห่งนี้ในมิติของการสื่อสารว่าชุมชนบ้านบัวแห่งนี้มีการวางแผนหรือจัดการเครือข่ายการสื่อสารเพื่อเผยแพร่แนวคิดหรืออุดมการณ์การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะอย่างไร ขณะเดียวกัน ชุมชนบ้านดอกบัวมีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร จึงสามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างยั่งยืน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้วิจัยต้องการศึกษาทั้งกระบวนการผลิตการแพร่กระจาย และการบริโภคชุดความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้ในเขตชุมชนอื่นๆ และอาจจะขยายขอบเขตเนื้อหาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างหลากหลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการให้ความหมายและวิธีประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอแก้ว จังหวัดพะเยา
2. เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสาร เพื่อเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอแก้ว จังหวัดพะเยา
3. เพื่อศึกษาเครือข่ายการสื่อสารในการเผยแพร่แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอแก้ว จังหวัดพะเยา

แนวคิดในการวิจัย

แนวคิดรูปแบบการสื่อสาร

ประเภทหรือรูปแบบการสื่อสารนั้นสามารถแบ่งได้โดยใช้เกณฑ์พิจารณาได้หลายแบบ ในที่นี้หากพิจารณาตามจำนวนของผู้ที่ทำการสื่อสารแล้ว อาจแบ่งการสื่อสารออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. การสื่อสารภายในตัวบุคคล (Intrapersonal Communication) การสื่อสารภายในตัวบุคคล (Intrapersonal Communication) เป็นการสื่อสารของบุคคลคนเดียว ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารโดยมีระบบประสาทส่วนกลาง (Central Nervous System) เป็นศูนย์กลางในการแบ่งการส่งและการรับข่าวสารภายในตัวของบุคคล
2. การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) และการสื่อสารกลุ่มเล็ก (Small Group Communication) หมายถึงการสื่อสารที่มีจำนวนบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันในลักษณะตัวต่อตัว (Person-to-Person) ซึ่งส่วนใหญ่จะสื่อสารกันในรูปแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) หรือทำการสื่อสารระหว่างคนสองคนในลักษณะที่มีสื่อเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารก็ได้ ซึ่งการสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีความใกล้ชิดและคุ้นเคย (Intimacy)
3. การสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large Group Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างคนจำนวนมาก ซึ่งมารวมอยู่ใน

ที่เดียวกันหรือในที่ที่ใกล้เคียงกัน โดยการเข้ามารวมกันของคนจำนวนมากนี้ทำให้ผู้ส่งสารสามารถควบคุมสถานการณ์ได้น้อย เนื่องจากผู้รับสารมีลักษณะในเรื่องความแตกต่างของบุคคลค่อนข้างมาก ปฏิกริยาตอบกลับที่เกิดขึ้นจึงเกิดขึ้นได้ค่อนข้างช้า และเกิดขึ้นได้ยากกว่าการสื่อสารในประเภทแรกๆ

4. การสื่อสารในองค์กร (Organizational Communication) คือ กระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างบุคคลในองค์กรทุกระดับ ทุกหน่วยงาน โดยบุคคลที่มาติดต่อสื่อสารกันในองค์กรนั้นจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายใต้สภาพแวดล้อมบรรยากาศขององค์กรที่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามกาลเทศะ และตัวบุคคลตลอดจนสาระเรื่องราวและวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

5. การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) หมายถึง การสื่อสารข้อมูลอย่างเดียวกันจากองค์กรหรือสถาบันสื่อสารมวลชนไปยังคนจำนวนมากที่อยู่ในสถานที่ต่างกัน และผู้รับสารจะมีคุณลักษณะทางด้านประชากรศาสตร์ อันได้แก่ อายุ เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่างกันด้วย ซึ่งการส่งข่าวสารให้กับคนจำนวนมากที่มีความแตกต่างกันและอยู่ในที่ที่ต่างกันได้อย่างทั่วถึงในเวลาอันรวดเร็ว เช่นนี้ ผู้ส่งสารจำเป็นต้องอาศัยสื่อมวลชน (Mass Media) ที่มีประสิทธิภาพและมีสมรรถนะสูงในการเข้าถึงคนจำนวนมากได้

สำหรับแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดประเภทของการสื่อสารมาเป็นกรอบในการศึกษาร่วมกับแนวคิดเครือข่ายการสื่อสารว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในชุมชนบ้านดอแก้ว จังหวัดพะเยา มีการใช้การสื่อสารในประเภทหรือรูปแบบใดในการเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะศึกษาร่วมกับโครงข่ายและเส้นทางที่ก่อรูปมาเป็นเครือข่ายการสื่อสารของชุมชนแห่งนี้

แนวคิดเครือข่ายการสื่อสาร

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 60) ให้คำจำกัดความเรื่องเครือข่ายไว้ว่าคำว่า Network ในภาษาอังกฤษ

ให้ภาพพจน์ที่ชัดคือ “Net” (ตาข่าย) ที่โยงใยถึงกัน และพร้อมที่จะ “work” เมื่อต้องการได้งาน ดังนั้นความหมายของ “เครือข่าย” จึงหมายถึงรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเองมีเป้าหมายมีวิธีทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลกลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควรแม้ว่าจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนมีสายโทรศัพท์ต่อไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆเพื่อแก้ปัญหาก็สามารถติดต่อไปได้

Harold J. Leavitt (1973) ได้ทดลองทำการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารโดยใช้แบบของการสื่อสารหลายแบบ พบว่าการสื่อสารจัดแยกออกได้เป็น 2 แบบ คือ

1) การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication) เป็นการสื่อสารที่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลางหรือทางผ่านโดยที่สมาชิกคนอื่นๆ ไม่มีการติดต่อกันโดยตรงแต่ต้องผ่านคนกลาง ซึ่งเครือข่ายการสื่อสารประเภทนี้แบ่งเป็น

1.1) เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) คือ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปอีก 1-2 คนเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในการประสานงาน และการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่มบางครั้งเป็นความยากลำบากที่กลุ่มจะทำงานให้สำเร็จได้ตามที่ต้องการ การขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสาร

1.2) เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียง 2 คนจะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้จะมีความเหมาะสมกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำงานสำเร็จได้ดีกว่าเพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่างๆได้มากกว่า แทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น

1.3) เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้รับข่าวสารจากสมาชิกคนใดคนหนึ่งแล้วส่งข่าวนั้นไปยังสมาชิกคนอื่นๆ บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงและผู้นำของกลุ่มเพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

2) การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication) เป็นการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระไม่มีใครตัดสินใจคนเดียวแต่ร่วมกันคิดร่วมกันแก้ปัญหาเป็นวิธีที่ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมากเพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้งผลผลิต (Product) และกระบวนการ (Process) ของกลุ่ม

2.1) เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับกลุ่มสมาชิกที่อยู่ถัดจากตนทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและถ้าทุกคนมีความพอใจอย่างใดก็ตามปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้น เพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้ เนื่องจากแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกันจึงไม่สามารถจะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

2.2) เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรงไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่นๆ ทั้งในการรับข่าวและส่งข่าว อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการสื่อสารที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะไม่มีข้อจำกัด การสื่อสารของสมาชิกโดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิริยาย้อนกลับสูงที่สุด

นอกจากนี้ในการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารยังจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะความแตกต่างของบทบาทของบุคคลในเครือข่ายการสื่อสารโดย Monge and Contractor (2003) ได้แบ่งบทบาทของคนในกลุ่มออกเป็น 5 ประเภท คือ

1) Membership คือกลุ่มบุคคลเป็นสมาชิกในกลุ่มและพวกของเครือข่าย

2) Liaison คือ ปิงเจกบุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง

3) Star role คือปัจเจกบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก

4) Isolate role คือปัจเจกบุคคลที่มีการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ๆ น้อยมากและจะไม่เผยแพร่ต่อ

5) Boundary – Spanning role คือปัจเจกบุคคลที่ติดต่อระหว่างกลุ่มตัวเองกับกลุ่มภายนอกสังคมเพื่อนำสิ่งต่างๆ ภายนอกสังคมเข้ามาเผยแพร่ในสังคมของตน

กล่าวโดยสรุป การศึกษาครั้งนี้จะได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสารมาศึกษารูปแบบของการประสานงานของกลุ่มบุคคลภายในชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา ในการเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติภายในชุมชน โดยจะศึกษาโครงข่ายและเส้นทางที่ก่อรูปมาเป็นเครือข่ายการสื่อสารของชุมชนแห่งนี้

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์

ในการศึกษาอุดมการณ์ (ideology) นั้น อัลธูแซร์ (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, 2551: 218-220) กล่าวว่า อุดมการณ์ไม่ใช่ตัวแนวคิดหรือความคิด (concept/idea) หากแต่เป็นชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิด (set of ideas/conceptual framework) ซึ่งปัจเจกบุคคลใช้ทำความเข้าใจตัวเอง/โลก/สังคม ดังนั้นหากปัจเจกบุคคลอยู่ได้กรอบอุดมการณ์ที่ต่างกัน วิธีคิดหรือการทำความเข้าใจความเป็นไปต่าง ๆ รอบตัวเราก็จะแตกต่างกันไปด้วย

อัลธูแซร์ (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, อ้างแล้ว: 218-220) ได้จำแนกประเภทของอุดมการณ์เอาไว้เป็น 3 ชุดด้วยกัน คือ

1) อุดมการณ์หลัก (dominant ideology) หรืออุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองผลิตและผลิตซ้ำขึ้นเพื่อครอบงำให้มวลชนยอมรับและกลายเป็นกรอบความคิดกระแสหลักของสังคม ซึ่งอัลธูแซร์เห็นว่า การดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ของการผลิตนั้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์หลักแบบนี้

โดยฝังลึกในสามัญสำนึกของผู้คนอย่างมีประสิทธิภาพลง

2) อุดมการณ์ทางเลือก (alternative ideology) คือ อุดมการณ์ที่รวมชอมกับระบบวิธีคิดหลักในระดับหนึ่ง หรือกรอบความคิดที่ยอมรับในอุดมการณ์หลักภายใต้เงื่อนไขบางอย่าง (on condition) ตัวอย่างเช่น กรอบวิธีคิดที่เชื่อว่า ยังคงมีความแตกต่างหรือไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจระหว่างคนในแต่ละกลุ่มสังคม แต่กระนั้นทุกคนจนและคนรวยต่างก็ต้องอยู่ในเงื่อนไขที่ทุกคนเกิดมาต้องตายกันทุกคน

3) อุดมการณ์ตรงข้ามหรือต่อต้าน (oppositional/counter-ideology) หรืออุดมการณ์ที่ปฏิเสธกรอบวิธีคิดของอุดมการณ์หลัก และมักจะนำเสนอจินตภาพของสังคมแบบใหม่ (new social imagination) เพื่อเรียกร้องหรือดึงให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมต่อต้านกับโครงสร้างอุดมการณ์หลักของสังคม

ในการจำแนกอุดมการณ์ออกเป็นสามประเภทนี้นอกจากจะเป็นการชี้ให้เห็นว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ สามารถมีกรอบวิธีคิดที่มากกว่าแค่การยอมรับในอุดมการณ์หลักเท่านั้น และในขณะเดียวกัน อัลธูแซร์เองก็เห็นด้วยกับทัศนะของกรัมสซีที่ว่า ไม่มีอุดมการณ์ชุดใดที่จะยึดครองพื้นที่ความคิดของคนในสังคมได้ตลอดกาล หากแต่อุดมการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น จะต้องมีการต่อสู้ระหว่างกันตลอดเวลา เพื่อพยายามสถาปนาตัวให้กลายเป็นอุดมการณ์หลักของสังคม แต่อย่างไรก็ดี แม้จะมีจุดยืนที่เห็นด้วยกับกรัมสซีในเรื่องสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (war of position) แต่กระนั้นจุดต่างที่อัลธูแซร์ย้ำก็คือ ไม่ใช่มนุษย์ที่สามารถผลิตความคิดได้อย่างมีอิสระ หากแต่เป็นโครงสร้างอุดมการณ์ชุดต่าง ๆ เหล่านี้ต่างหาก ที่ทำให้คนมีความคิดยอมรับรอมชอมหรือต่อต้านกับระบบการผลิตในสังคม

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า อุดมการณ์คือ ชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิดที่ได้รับการติดตั้งไว้สำหรับการทำความเข้าใจตนเองและสภาพแวดล้อมรอบตัว ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดดังกล่าวมาศึกษาชุดความคิดหรือการให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัด

พะเยา ทั้งในเรื่องของการผลิตความหมาย การแพร่กระจายความหมายของผู้นำชุมชน เครือข่าย และการบริโภคความหมายของชาวบ้านภายในชุมชนแห่งนี้

แนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้เกิดปัญหามีผู้ตีความแตกต่างกันไป จนเกิดความสับสน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานไว้ในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และทรงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 โดยได้นิยามความหมายออกมาเป็น “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” ซึ่งประกอบด้วยความ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” บนเงื่อนไข “ความรู้ และ คุณธรรม” คือ

- 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
- 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
- 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ส่วน 2 เงื่อนไข คือ การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และ

คุณธรรมเป็นพื้นฐาน ประกอบไปด้วย

1) เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน และการสังเกต ซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ปรามัญชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ ครู และคนรุ่นต่างๆ ในชุมชนบ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

- 1) แบบสัมภาษณ์ ซึ่งถามเกี่ยวกับบริบทชุมชน ภูมิหลังของชุมชน และการให้ความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีแนวคำถามเกี่ยวกับการปรับตัวของชุมชน และรูปแบบการสื่อสารและเครือข่ายการสื่อสารหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) แบบสังเกต ซึ่งระบุประเด็นที่สังเกต ได้แก่ วิธีการดำเนินชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน แนวคิดในการดำเนินชีวิต และรูปแบบการดำเนินชีวิต

ผลการศึกษา

บริบทของชุมชนบ้านดอกบัว

หมู่บ้านดอกบัว ตั้งอยู่ในตำบลบ้านตุน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าที่มีความสมบูรณ์เหมาะกับการประกอบอาชีพ ลักษณะทางสังคม ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอยู่แบบเครือญาติ และคนในชุมชนรู้จักกันหมดทุกครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ

เกษตรกร รับจ้าง และมีการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เพื่อทำอาชีพเสริม ซึ่งจะทำนอกฤดูทำนา ในอดีตคนในชุมชนบ้านบัวมีการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้วแต่ไม่เป็นรูปธรรม ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวปรัชญาเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยสามห่วง สองเงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวและมีความรู้คู่คุณธรรม หมู่บ้านดอกบัว ซึ่งประสบปัญหาจากการพัฒนาแบบทุนนิยม ทั้งในเรื่องของสุขภาพและสิ่งแวดล้อม จึงได้มีการปรับวิถีการดำเนินชีวิตหลายประการ ทั้งการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อบริหารการจัดการในรูปของคณะกรรมการของแต่ละกลุ่ม ด้านการเกษตรได้มีการปรับเปลี่ยนลดต้นทุนการผลิตโดยการทำปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ

การให้ความหมายและวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของ “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว”

1) การให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของ “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว”

การให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนบ้านดอกบัวนั้น เกิดขึ้นจากปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอก (บริบทภายนอก) และปัจจัยภายใน (บริบทภายใน) กล่าวคือ

ปัจจัยภายนอก เกิดจากปัญหาแนวคิดการพัฒนาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ โดยเฉพาะการเน้นถึงการลงทุนที่ได้ผลตอบแทนเป็นกำไรสูงสุด ผลพวงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านดอกบัว

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในบ้านดอกบัวหลายคน ได้ชี้ให้เห็นปัญหาดังกล่าวจนต้องปรับเปลี่ยนแนวการดำเนินชีวิตไปสู่ลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เคยปฏิบัติมาก่อนมาแล้วตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และเป็นแนวทางที่เข้ากันได้กับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำให้คนในชุมชนบ้านดอกบัวเริ่มให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนา” แตกต่างจากเดิมที่มองว่า

การพัฒนาเป็นเรื่องของกำไรและตัวเงิน แต่การพัฒนาเป็นเรื่องของความพออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ในระยะยาว สำหรับจุดเริ่มต้นของการให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” เริ่มจากตัวผู้นำความคิดเห็น (Change Agent) หรือที่เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเริ่มเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา หลังจากได้พบวิกฤตบางอย่างในชีวิต จากการสัมภาษณ์นั้น พบว่าแต่ละคนมีมูลเหตุแตกต่างกันไป บางคนประสบปัญหาเรื่องสุขภาพจากการใช้สารเคมีในการปลูกพืช บางคนเพราะว่างหลังจากเกษียณอายุราชการ บางคนเพราะประสบปัญหาด้านใดด้านหนึ่ง? จากการทำงานในเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้เปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามาสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน

ปัจจัยภายใน กล่าวได้ว่า วิถีชีวิตแบบเดิมของชุมชนเป็น “ต้นทุน” ทางความคิดที่ชุมชนบ้านดอกบัวนี้มีอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกละทิ้งและเพิกเฉยไปช่วงเวลาหนึ่ง “ต้นทุน” ดังกล่าว คือ เรื่องการดำเนินชีวิตตามแนววิถีแบบธรรมชาติ และพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นวิถีที่คนรุ่นบรรพบุรุษของบ้านดอกบัวได้ดำเนินมาก่อนแล้ว แต่ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยกระแสของการพัฒนาที่มุ่งเน้นเรื่องตัวเงินและผลกำไร จึงทำให้แนวคิดและวิถีดังกล่าวได้ถูกละเลยไปด้วยต้นทุนดังกล่าว จึงทำให้ชุมชนบ้านดอกบัวยอมรับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ไม่ยากนัก

ด้วยปัจจัยทั้ง 2 ประการข้างต้น ทำให้การให้ “ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน” ของ ชุมชนบ้านดอกบัว มีลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรัก ความสามัคคี และความเสียสละ ซึ่งชาวบ้านบ้านดอกบัวมองว่าจะทำให้หมู่บ้านเกิดความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

2) วิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของ “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว”

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของ “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว” พบว่า ชุมชนบ้านดอกบัวมีวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยการใช้องค์ประกอบ 2 ประการ คือ การต่อต้าน

อุดมการณ์เดิม การพัฒนาแบบทุนนิยมกับการใช้อัตลักษณ์ “วิถีแบบพึ่งพาตนเอง” ของชุมชนแบบเดิม และการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง”

2.1) การต่อต้านอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยม และการใช้อัตลักษณ์ “วิถีแบบพึ่งพาตนเอง” ของชุมชนแบบเดิม

จากการที่ชุมชนบ้านดอกบัวประสบปัญหาการได้รับสารพิษ อันเป็นผลมาจากการใช้สารและปุ๋ยเคมีในการทำเกษตรกรรม และชาวบ้านในบ้านดอกบัวยังเป็นหนี้สินจากการซื้อปุ๋ยและจ้างแรงงาน ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมในชุมชนบ้านดอกบัวก็เสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้นำความคิดเห็นของชุมชนได้นำไปชี้ให้ชาวบ้านชุมชนบ้านดอกบัวได้เห็นถึงปัญหาของการพัฒนาแบบที่เน้นเงินและผลกำไรว่า ได้ “ทำลาย” วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้นำความคิดเห็นชุมชนบ้านดอกบัวได้สร้างความหมายของการพัฒนาแบบทุนนิยมว่าเป็นการ “ทำลาย” ซึ่งทำให้คนกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกันก็ให้ความหมายใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาว่า การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี

2.2) การใช้ชุดความคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นคำหรือสัญลักษณ์ที่ชุมชนบ้านดอกบัวนำมาใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการนำชุมชนกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง ซึ่งจากการวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านบ้านดอกบัว พบว่า ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนนั้น หมายถึง การประหยัด และพออยู่พอกิน ซึ่งเป็นความหมายของวิถีชีวิตที่ชุมชนบ้านดอกบัวได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ได้ถูกละเลยไป

ต่อมาเมื่อชุมชนบ้านดอกบัวประสบปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาแบบทุนนิยม ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ สุขภาพและสิ่งแวดล้อม จึงได้นำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งแนวทางปรัชญาดังกล่าวเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน

ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกัน และมีเงื่อนไขความรู้ คุณธรรม

หากพิจารณาองค์ประกอบดังกล่าว จะพบว่าแนวทาง การดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านดอกบัวมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะบางประการของแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะด้านความพอประมาณ ดังนั้น จึงพบว่าชุมชนบ้านดอกบัวได้นำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานไว้ มาเป็นสัญลักษณ์ในการนำวิถีชุมชนกลับไปสู่แนวทางเดิม กล่าวได้ว่า แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นสัญลักษณ์ของอุดมการณ์การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ใช้ต่อสู้กับเงินและผลกำไร (ความเห็นแก่ตัวและเอารัดเอาเปรียบ) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอุดมการณ์พัฒนาแบบทุนนิยม

รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่และปลูกฝังแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัว

จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านบัวได้มีการใช้รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกันในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถจำแนกได้ 6 รูปแบบ คือ

1) การสื่อสารผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน

บ้านดอกบัว มีการจัดประชุมเวทีประชาคมหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน ซึ่งแต่ละเดือนชาวบ้านบ้านดอกบัวจะมีการมาพบปะเพื่อพูดคุยและปรึกษาหารือเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งสมาชิกทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ เพื่อหาข้อยุติร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าชาวบ้านบ้านดอกบัวได้มีส่วนร่วมในการบริหารและกำหนดทิศทางการบริหารหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ ซึ่งกรณีนี้เวทีประชาคมหมู่บ้าน จึงเป็นเสมือนเวทีที่ชาวบ้านทุกคนได้สื่อสารและรับรู้ความเคลื่อนไหวและความเป็นไปของหมู่บ้านดอกบัวในด้านต่างๆ

2) การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปาก

การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปากถือเป็นการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งสมาชิกในชุมชนบ้านดอกบัวที่ใช้วิธีการดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกแม่บ้านกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มจักสาน กลุ่มทำการเกษตร และกลุ่มเพื่อนบ้านใกล้ชิด มักจะมีการพบปะกันและสื่อสารพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เมื่อมีสมาชิกคนใดได้รับความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจากแหล่งต่างๆ หรือได้ทดลองปลูกพืชหรือนวัตกรรม ก็จะนำมาแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดให้กับสมาชิกภายในกลุ่มผ่านช่องทางการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการนี้ เช่น การทดลองทำเกษตรอินทรีย์ การปลูกพืช การทำบัญชีครัวเรือน ฯลฯ ซึ่งเมื่อสมาชิกได้รับทราบก็จะนำไปบอกต่อกันต่อไป นอกจากนี้ การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปากนี้ยังรวมถึงการใช้เวลาว่างระหว่างการทำงาน หรือรับประทานอาหารเช้ากับครอบครัวในการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3) การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง

การทำให้เป็นตัวอย่างเพื่อให้สมาชิกในชุมชนบ้านดอกบัวได้เห็นวิธีการและผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมนับเป็นวิธีการหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้นำความคิดเห็นหรือปราชญ์ชาวบ้านด้านต่างๆ ได้ใช้ตนเองและบ้านของตนเองเป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้เห็นเป็นตัวอย่างและเรียนรู้ จนเกิดการยอมรับที่จะนำไปทดลองและปฏิบัติตาม ซึ่งการบรรยายเพียงอย่างเดียวอาจจะก่อให้เกิดความเข้าใจและเปลี่ยนทัศนคติกับพฤติกรรมได้น้อย เช่น กรณีของพ่อนุญดี สองคำชุม ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำการเกษตรอินทรีย์และเลี้ยงโคขุน ได้บอกว่า ระยะเวลาที่ทดลองทำปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้การทำการเกษตรก็มีชาวบ้านมาขึ้นดูและสอบถามว่าทำได้ แต่ในที่สุดก็ทำได้และมีการขยายกลุ่มคนทำมากขึ้นเรื่อยๆ

4) บรรยายและนำชมยังสถานที่จริง

การนำชาวบ้านบ้านดอกบัวและกลุ่มนอกชุมชนเข้ามาศึกษาดูงานยังบ้านดอกบัวไปศึกษาและดูงานยัง

สถานที่ต่างๆ เพื่อให้ได้เห็นภาพรูปแบบและภาพแห่งความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจและนำมาเป็นแนวทางในการปรับใช้กับชุมชนของตนเองได้นับเป็นวิธีการสื่อสารหนึ่งที่ชุมชนบ้านดอกบัวใช้เผยแพร่แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรูปแบบการสื่อสารนี้ชุมชนบ้านดอกบัวมีความมั่นใจ เนื่องจากการนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้จริงจนเกิดผล และเมื่อได้สัมผัสของจริงก็จะเกิดการยอมรับแนวปรัชญาดังกล่าวได้ง่ายขึ้น

5) การเข้ารับการอบรมจากวิทยากรภายนอกและดูงานนอกสถานที่

การสื่อสารแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยผู้นำความคิดเห็นของชุมชนบ้านดอกบัวและสมาชิกของบ้านดอกบัวเข้ารับการอบรมทั้งลักษณะของการนำวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้ความรู้ หรือการนำสมาชิกของชุมชนไปเข้ารับการอบรมยังสถานที่ต่างๆ เป็นรูปแบบการสื่อสารหนึ่งที่ใช้เผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนดังกล่าว ซึ่งการเข้ารับการอบรมนั้นไม่เพียงแต่จะทำให้ผู้นำความคิดเห็นและสมาชิกเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นแล้ว แต่ยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกนอกกลุ่มจนเกิดเป็นเครือข่ายร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น หลายกรณีชุมชนบ้านดอกบัวได้มีการแลกเปลี่ยนบทเรียนระหว่างชุมชนตนเองกับชุมชนอื่นๆ จนทำให้การนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6) การเป็นวิทยากร

การเป็นวิทยากรอบรมให้กับสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนบ้านดอกบัว เป็นรูปแบบการสื่อสารอย่างเป็นทางการที่เผยแพร่และปลูกฝังแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการเป็นวิทยากรเป็นรูปแบบการสื่อสารหนึ่งที่เมื่อมีคนภายในชุมชนได้เรียนรู้และเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สมาชิกบางคนก็จะพัฒนามาเป็น

วิทยากรอบรมเกี่ยวกับแนวปรัชญาดังกล่าวต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นกลยุทธ์ทางการสื่อสารที่เสมือนเป็นการ “แตกหน่อ” เผยแพร่แนวคิดให้ขยายตัวและลงลึกมากขึ้นต่อไป

เครือข่ายการสื่อสารในการเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัว

เครือข่ายการสื่อสารในการเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัว เกิดจากการเริ่มต้นของปราชญ์ชาวบ้านที่เริ่มต้นในฐานะของบุคคลที่ประสบปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม จึงได้เริ่มหันกลับมาดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นไปที่การพึ่งพาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในช่วงเริ่มต้นปราชญ์ชาวบ้านหรือในฐานะผู้นำความคิดเห็นได้มีการทดลองและดำเนินชีวิตตามแนวทางดังกล่าวด้วยตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะการลองผิดลองถูก ขณะที่บางคนได้รับความรู้จากการอบรมจากแหล่งต่างๆ มาพอสมควร จนกระทั่งเริ่มประสบความสำเร็จ จึงเริ่มที่จะสื่อสารความคิดและความสำเร็จดังกล่าวไปยังสมาชิกคนอื่นในชุมชนบ้านดอกบัว ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ พ่อบุญดี สองคำชุม ที่บอกว่าระยะแรกตนเองเริ่มต้นทำคนเดียว จนต่อมาระยะหลังจึงได้รับการยอมรับจากคนอื่นๆ และขยายออกเป็นเครือข่าย

ผลการศึกษา พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละด้านนั้น ได้ใช้ตัวเองเป็นจุดเริ่มต้นหรือแกนกลางในการสื่อสารหรือเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามความถนัดหรือความสนใจของตนเองไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ ดังเช่น พ่อบุญดี สองคำชุม ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำการทำปุ๋ยอินทรีย์และเลี้ยงโคขุน พ่อเสาแก้ว ใจบาล อายุ 70 ปี ปราชญ์ชาวบ้านผู้นำการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ จากนั้นเครือข่ายแต่ละด้านก็เชื่อมโยงกันภายในชุมชน จนกลายมาเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว

ผลการศึกษา พบว่า เครือข่ายการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลักษณะแบบวงล้อ กล่าวคือ จะมีผู้นำความคิดเห็นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นแกนแต่ละด้าน

เช่น ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ ด้านการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ ด้านการจัดสวน ฯลฯ จะเริ่มต้นในการทำเป็นตัวอย่าง จากนั้นจะรวมกลุ่มสมาชิกจำนวนไม่มากนัก แล้วค่อยขยายออกไปเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันแผนผังยังแสดงให้เห็นว่า พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านดอกบัว เป็นกลไกที่สำคัญในเครือข่ายการสื่อสาร เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้มีบทบาทในการสื่อสารเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับชุมชนบ้านดอกบัวไปยังชาวบ้านผ่านเวทีประชาคม และในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นในลักษณะการแจ้งให้ทราบ การปรึกษาหารือ การขอความร่วมมือ หรือการขอให้ชุมชนร่วมตัดสินใจในประเด็นต่างๆ

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า การที่ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารลักษณะดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้นั้น ก็เพราะชุมชนบ้านดอกบัวมีลักษณะเฉพาะ คือ ด้านความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้น พบว่ามีภูมิภานามาจากที่เดียวกัน จึงมีลักษณะเป็นอยู่ที่ไม่แตกต่างกัน อยู่กันแบบเครือญาติ พึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ทุกคนจึงรู้จักกันหมดทุกครัวเรือน นอกจากนี้ ชุมชนบ้านดอกบ้วยังมีกลไกที่ส่งเสริมให้มีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผนติดตามประเมินผล โดยคนในชุมชนมีการจัดเวทีประชาคมเพื่อหาแนวทางแก้ไขคิดร่วมกัน สำหรับปัญหาที่ชุมชนแก้ไขหรือดำเนินการได้เอง ก็จะช่วยกันหาวิธีแก้ไขโดยชุมชนเอง กลไกเหล่านี้จึงนับว่าเป็นเครือข่ายที่ชุมชนใช้ในการสื่อสารเรื่องราว ปัญหาและแนวคิดต่างๆ ภายในชุมชนได้อย่างดี ซึ่งรวมถึงแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารกับการประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยมีประเด็นข้อค้นพบจากผลการวิจัย ซึ่งสามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาได้ดังนี้

1. การให้ความหมายและวิธีประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านบัว จังหวัดพะเยา

จากผลการศึกษาการให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนบ้านคอกบัวนั้น พบว่าชุมชนแห่งนี้ให้ “ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน” ว่าหมายถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรัก ความสามัคคี และความเสียสละ ซึ่งชาวบ้านบ้านคอกบัวมองจะทำให้หมู่บ้านเกิดความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน โดยการให้ความหมายดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอกเกิดจากปัญหาที่ชุมชนบ้านคอกบัวได้รับผลกระทบจากการพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งเน้นไปที่วัดมูลค่ากว่าจิตใจ เน้นเงินและผลกำไร ซึ่งทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว เอาใจเอาเปรียบ และไม่มีน้ำใจ ผลพวงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านคอกบัว ส่วนปัจจัยภายในเป็นวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นวิถีที่คนรุ่นบรรพบุรุษของบ้านคอกบัว วิถีดังกล่าวจึงถือเป็น “ต้นทุน” ทางความคิดที่ชุมชนบ้านคอกบัวนี้มีอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกละทิ้งและเพิกเฉยไป

สำหรับวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของ “ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านคอกบัว” ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านคอกบัวมีวิธีการประกอบสร้างความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยการใช้องค์ประกอบ 2 ประการ คือ การต่อต้านอุดมการณ์เดิม การพัฒนาแบบทุนนิยม โดยชี้ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมา กับการใช้อัตลักษณ์ “วิถีแบบพึ่งพาตนเอง” ของชุมชนแบบเดิม และการใช้ชุดความคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งนำชาวบ้านคอกบัวกลับไปสู่วิถีชีวิตการพึ่งพาตนเองและมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งนี้พิจารณาได้ว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างชุดความคิด 2 ชุด หรืออุดมการณ์ 2 ชุด ระหว่างอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยม และอุดมการณ์พัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งอุดมการณ์ทั้ง 2 ชุด ถือเป็นขั้วตรงข้ามกัน และชาวบ้านบ้านคอกบัวได้ใช้อุดมการณ์การพัฒนาแบบยั่งยืนไปต่อสู้กับอุดมการณ์แบบทุนนิยม

อุดมการณ์นับว่ามีความสำคัญต่อวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะอัลธูแซร์(อ้างถึงในกาญจนา

แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน, อ้างแล้ว: 218-220) กล่าวไว้ว่าอุดมการณ์เป็นชุดหรือกรอบวิธีคิดที่เราใช้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเรา สังคม และโลก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อุดมการณ์เป็นกรอบวิธีคิดในการสร้างความหมายให้กับตัวเราและโลกรอบตัวเรา ซึ่งอัลธูแซร์ได้จำแนกประเภทอุดมการณ์ไว้ 3 ชุด คือ อุดมการณ์หลัก อุดมการณ์ทางเลือก และอุดมการณ์ตรงข้าม ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชุมชนบ้านคอกบัวได้ใช้อุดมการณ์ตรงข้าม คือ ชุดความคิดแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน ที่เน้นการพึ่งตนเอง ความเอื้ออาทร และไม่ทำลายสภาพแวดล้อม มาต่อสู้กับอุดมการณ์หลัก ซึ่งเป็นชุดความคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เน้นเงินและผลกำไร ซึ่งการให้และใช้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนเพื่อต่อสู้กับความหมายการพัฒนาแบบทุนนิยมในลักษณะที่พบในชุมชนบ้านคอกบัวนี้ยังพบจากการศึกษาในพื้นที่ชุมชนอื่นๆ อีกเช่นกัน (อริยา เสวตมร, 2542; ชลิตดา สุขสวัสดิ์ 2547)

2. รูปแบบการสื่อสารเพื่อเผยแพร่และปลูกฝังแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคอกบัว

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านคอกบัวได้มีการใช้รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกันในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำแนกได้ 6 รูปแบบ คือ การสื่อสารผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปาก การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การเข้ารับการอบรมจากวิทยากรภายนอกและดูงานนอกสถานที่และการเป็นวิทยากร ซึ่งหากพิจารณาลักษณะร่วมของรูปแบบการสื่อสารทั้ง 6 รูปแบบนั้นพบว่า มีศูนย์กลางอยู่ที่การใช้ “สื่อบุคคล” เป็นหลักในการสื่อสาร กล่าวได้ว่า สื่อบุคคลดังกล่าวอยู่ในลักษณะของ “ผู้นำความคิดเห็น” ซึ่งคุณลักษณะสำคัญของสื่อบุคคลในแง่ของการสื่อสารและการโน้มน้าวใจ คือ สื่อดังกล่าวมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

จนนำไปสู่พฤติกรรมได้ (อรรณพ ปิณฑิโรวาท, 2554: 140-141 ; รจิตลักษณ์ แสงอุไร, 2548: 153, 158-159) กรณีจากการวิจัยทำให้ได้ข้อค้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำความคิดเห็นแต่ละด้านในชุมชนบ้านดอกบัวได้ใช้ตนเองเป็นสื่อกลางในการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการสื่อสารหลายรูปแบบ อาทิ การพูดอย่างเป็นทางการผ่านที่ประชุมและวิทยากร การพูดหรือเล่าต่ออย่างไม่เป็นทางการในโอกาสต่างๆ และการใช้บ้านและตนเองเป็นตัวอย่างในการทำให้ชาวบ้านได้เห็นเป็นรูปธรรม กรณีใกล้เคียงกันนี้ (กาญจนา แก้วเทพ และทิฆัมพร เอี่ยมเรไร: 221-222, 2544) ได้สรุปคุณสมบัติของสื่อบุคคลหรือผู้นำความคิดเห็น ซึ่งเป็นข้อค้นพบในกลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาพระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาจนประสบความสำเร็จ คุณสมบัติดังกล่าวอยู่ใน 3 หมวดหมู่ที่สำคัญ คือ ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) เป็นคุณสมบัติของผู้นำความคิดเห็นที่ได้มาจากการพิสูจน์ตัวเองมาอย่างยาวนานว่า ได้บำเพ็ญประโยชน์ ความน่าเชื่อถือ (Credibility) คุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับความเชี่ยวชาญในประเด็นปัญหาของชาวบ้าน และมีทักษะการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ เพราะการทำงานพัฒนาต้องมีการเปลี่ยนแปลงชาวบ้านทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึก และการกระทำ ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเป็นส่วนสำคัญ

เมื่อนำข้อค้นพบดังกล่าวมาเทียบเคียงกับผลการศึกษาที่บ้านดอกบัวครั้งนี้ พบว่า มีความสอดคล้องกันเนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านมีคุณสมบัติของความน่าไว้วางใจเพราะได้ใช้ระยะเวลาในการพิสูจน์ตนเองจากการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีความน่าเชื่อถือ เพราะมีความเชี่ยวชาญในสิ่งที่ตนเองได้ทำงานเห็นผลเป็นรูปธรรม และมีทักษะการสื่อสารจนสามารถเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนทั้งในและนอกชุมชนบ้านดอกบัว

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า รูปแบบการสื่อสารหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัวยังมีลักษณะของการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่ง

จากการศึกษาของ อรอนันต์ วุฒิสาน (2543) และจิตาพร กันหลง (2542) ได้อธิบายจุดเด่นของการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการว่า การสื่อสารในการประสานเครือข่ายด้วยการสื่อสารแบบสองทางที่ไม่เป็นทางการจะทำให้การสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะข้อมูลที่ข่าวสารได้ถ่ายทอดถึงกันสามารถตอบสนองความต้องการและช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของทุกคน นอกจากนี้การสื่อสารแบบนี้มักเป็นการสื่อสารระหว่างองค์กรกับเครือข่ายที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีแล้ว รูปแบบการสื่อสารจึงมักเป็นการพูดคุยแบบตัวต่อตัว

3. เครือข่ายการสื่อสารในการเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัว

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, กำจร หลุยยะพงศ์ และเชิรัชย์ อิศรเดช, 2549: 205-206) ได้อธิบายความหมายของเครือข่ายการสื่อสาร ว่ารูปแบบหนึ่งของการประสานงานของกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรเหล่านี้ได้มาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาพอสมควร ถึงแม้จะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม

จากผลการศึกษาเครือข่ายการสื่อสารของชุมชนบ้านบัวครั้งนี้ พบว่า เครือข่ายการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลักษณะแบบวงล้อ กล่าวคือ จะมีผู้นำความคิดเห็นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นแกนแต่ละด้าน เช่น ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ ด้านการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ ด้านการจัดงาน ฯลฯ ได้เริ่มต้นหาความรู้และทดลองทำงานประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม จึงได้มีเป้าหมายจะขยายผลไปยังคนอื่นๆ ในชุมชนโดยใช้ตนเองเป็นสื่อเริ่มจากคนใกล้ชิดที่อยู่ใกล้บ้านรวมเป็นกลุ่มเล็กๆ แล้วจึงค่อยขยายออกไปเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ

ลักษณะเครือข่ายการสื่อสารที่พบในชุมชนบ้านดอกบัวครั้งนี้สอดคล้องกับเครือข่ายการสื่อสารโครงการ “มาไม่ขับ” ของ จารุณี พชรพิมานสกุล (2542) ซึ่งอธิบาย

ลักษณะและจุดเด่นการสื่อสารลักษณะนี้ว่าเป็นเครือข่ายแบบรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลาง ซึ่งเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าการกระจายอำนาจ เพราะมีผู้นำเพียงคนเดียวเป็นคนกลางในโครงสร้าง ได้รับข่าวสารมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ และเป็นผู้ควบคุมความสำเร็จของการทำงานของกลุ่ม เพราะอยู่ในตำแหน่งตัวเชื่อมที่สำคัญ ซึ่งลักษณะของการเชื่อมโยงที่มีการสื่อสารไปสู่ศูนย์กลางนี้เรียกว่าเครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ

ขณะเดียวกัน ผลการศึกษายังพบอีกว่า พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านคอกบัว เป็นกลไกที่สำคัญในเครือข่ายการสื่อสาร เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้มีบทบาทในการสื่อสารเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับชุมชนบ้านคอกบัวไปยังชาวบ้านผ่านเวทีประชาคมและในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นในลักษณะการแจ้งให้ทราบ การปรึกษาหารือ การขอความร่วมมือหรือการขอให้ชุมชนร่วมตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ซึ่งปัจจัยเรื่องผู้นำถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้ชุมชนบ้านคอกบัวประสบความสำเร็จในการนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ความสำคัญของผู้นำชุมชนนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงไว้ว่าเป็นผู้ที่สามารถจูงใจกลุ่มให้มีความเห็นคล้อยตาม และลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนนำกลุ่มไปสู่จุดหมายได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2538: 47; กวีวงศ์วุฒิ, 2535: 14-15; บุญทัน ดอกไธสง, 2535: 266)

ดังนั้น บทบาทของผู้นำจึงนับว่ามีความสำคัญต่อความสำเร็จในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน ดังจะเห็นได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยหลายเรื่อง อาทิ ผู้นำชุมชนกิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา มีบทบาทเริ่มในการสร้าง “กองทุนต่าง” ภายในชุมชน เพื่อต่อสู้กับกระแสทุนนิยม (อริยา เสวตามร์, อ้างแล้ว) ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการบริหารจัดการที่ทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงบ้านป่าไผ่ อำเภอคอดยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ประสบผลเป็นรูปธรรม (ธัญญารัตน์ นันตिका, 2551) ผู้นำชุมชนเขต อบต.คุ้งกระถิน อ.เมือง จ.ราชบุรี ได้ใช้ทั้งวิธีป้องกันปราบปรามและบำบัดรักษา ซึ่งทำงานด้วยความมุ่งมั่นและจริงจัง จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนอย่างยั่งยืน (สุทธิรัตน์ ชื่นอารมณ, 2551) หรือผู้นำสตรี

บ้านปากปวน อ.วังสะพุง จ.เลย มีบทบาทต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (เปล่งมณี เร่งสมบูรณ์สุข, 2548)

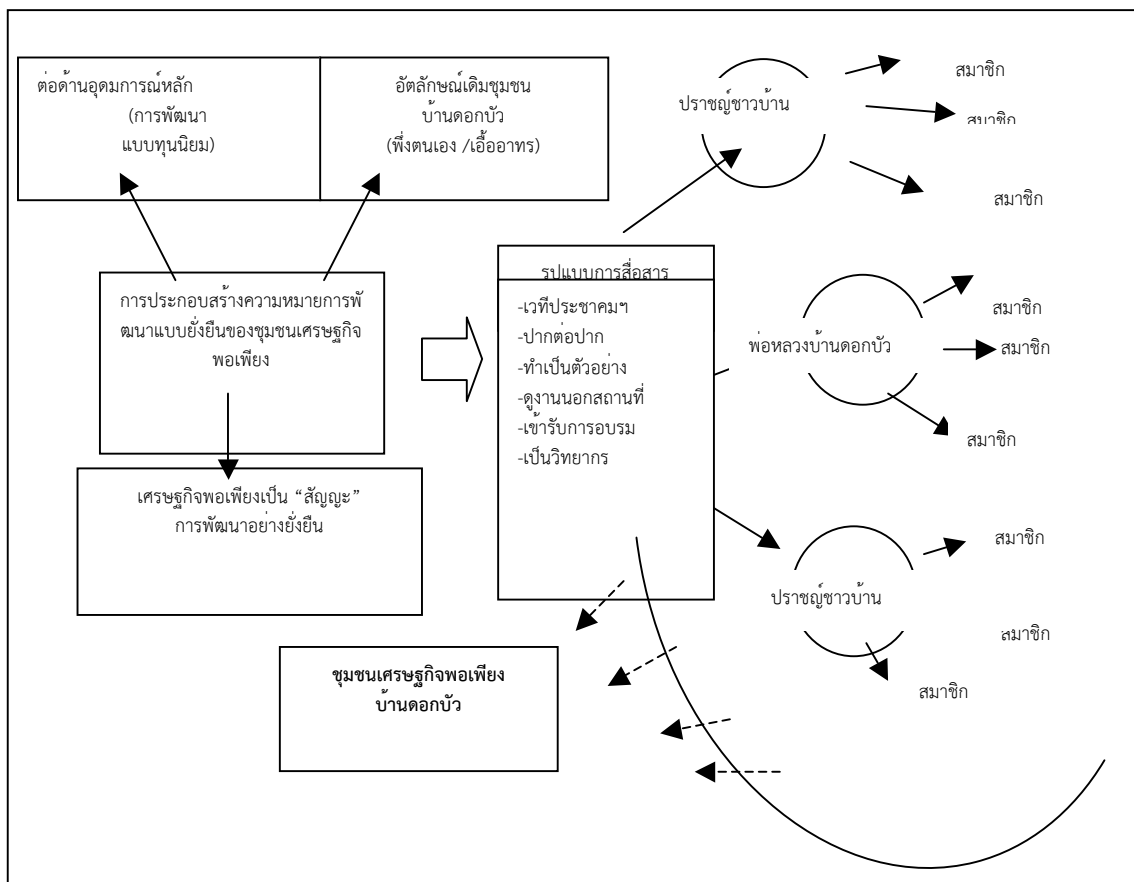
แบบจำลองที่ได้จากผลการศึกษา

จากผลการศึกษาและการอภิปรายผล ผู้วิจัยได้นำมาเสนอเป็นแบบจำลองในการแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายการสื่อสารกับการประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง บ้านคอกบัว จังหวัดพะเยา แบบจำลองอธิบายได้ว่า การประกอบสร้างความหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ชุมชนบ้านคอกบัวมีการประกอบสร้างโดยการใช้องค์ประกอบ 2 ประการ คือ การต่อต้านอุดมการณ์เดิม การพัฒนาแบบทุนนิยมกับการใช้อัตลักษณ์ “วิถีแบบพึ่งพาตนเอง” ของชุมชนแบบเดิม และการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อสื่อถึงการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยชุมชนบ้านคอกบัวได้มีการใช้รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกันในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิด การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถจำแนกได้ 6 รูปแบบ คือ การสื่อสารผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน การแนะนำหรือบอกต่อแบบปากต่อปาก การสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่าง การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การเข้ารับการอบรมจากวิทยากรภายนอกและดูงานนอกสถานที่ และการเป็นวิทยากร โดยปราชญ์ชาวบ้านแต่ละด้านนั้นได้ใช้ตัวเองเป็นจุดเริ่มต้นหรือแกนกลางในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามความถนัดหรือความสนใจของตนเองไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ ซึ่งเครือข่ายการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลักษณะแบบวงล้อ กล่าวคือ จะมีผู้นำความคิดเห็นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นแกนแต่ละด้านเริ่มต้นในการทำเป็นตัวอย่าง จากนั้นจะรวมกลุ่มสมาชิก จำนวนไม่มากนัก แล้วค่อยขยายออกไปเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันแผนผังยังแสดงให้เห็นว่า พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านคอกบัว เป็นกลไกที่สำคัญในเครือข่ายการสื่อสาร เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้มีบทบาทในการสื่อสารเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับ

ชุมชนบ้านดอกบัวไปยังชาวบ้านผ่านเวทีประชาคม และในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นในลักษณะการแจ้งให้ทราบ การปรึกษาหารือ การขอความร่วมมือ หรือการขอให้ชุมชนร่วมตัดสินใจ

ในประเด็นต่างๆ ลักษณะและเครือข่ายการสื่อสารดังกล่าวได้เป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ก่อให้เกิดชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว

แบบจำลองที่ได้จากผลการศึกษา



ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผลการศึกษาเกี่ยวกับการให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนบ้านดอกบัวครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านดอกบัวนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้ประสบผลสำเร็จนั้นคือ ดันทุนที่ชุมชนมีอยู่ ดังนั้นการพิจารณาหรือฟื้นฟูฐานคิดบางอย่างที่แต่ละชุมชนมีอยู่และสามารถเชื่อมโยงกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ จึงเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้การเผยแพร่และปลูกฝังแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จได้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเผยแพร่

แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นต้องคำนึงถึงและหา “ต้นทุน” ที่มีอยู่ของชุมชนให้พบ ถ้าหากต้องการให้แนวปรัชญาฯ ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

2. จากผลการศึกษาพบว่า แม้ว่าชุมชนบ้านดอกบัวได้มีการใช้รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกันถึง 6 รูปแบบในการเผยแพร่อุดมการณ์หรือแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่รูปแบบเหล่านั้นก็เชื่อมโยงหรือมีศูนย์กลางอยู่ที่การใช้ “สื่อบุคคล” เป็นหลักการในการสื่อสาร ซึ่งสื่อบุคคลถือว่ามีจุดเด่นและมีประสิทธิภาพหลายประการ ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ควรจะใช้สื่อบุคคลให้เกิดประโยชน์โดยอาจจะคัดเลือกคนในชุมชนที่มีลักษณะเป็นผู้นำความคิดเห็น หลังจากนั้นก็ให้ผู้นำความคิดเห็นในชุมชนเหล่านี้ไปถ่ายทอดหรือเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับคนในชุมชนต่อไป โดยอาจจะใช้พื้นที่บ้านอื่นๆเข้ามาเสริมเพื่อเผยแพร่ความรู้และต่อยอดความสำคัญของหลักปรัชญาดังกล่าว

3. ข้อมูลจากผลการศึกษายังชี้ว่า การเห็นตัวอย่างจากบุคคลอื่นที่ทำแล้วประสบความสำเร็จเป็นแรงจูงใจที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งข้อมูลนี้อาจจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นแนวทางหนึ่งของการสื่อสารอย่างเป็นรูปธรรมผ่านตัวอย่างของบุคคลต่างๆ ที่นำหลักการดังกล่าวไปใช้ได้อย่างประสบความสำเร็จ

4. จากผลการศึกษานี้พบว่าผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน เช่น พ่อหลวงบ้านนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายควรจะกำหนดเป็นนโยบายหลักให้กับผู้นำอย่างเป็นทางการเหล่านี้ เพื่อให้มีนโยบายเหล่านี้ไปสู่การปฏิบัติ ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องก็ต้องทำให้เกิดกลไกและเงื่อนไขที่เอื้อต่อการให้ชุมชนนำเอาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เช่น การสร้างแรงจูงใจต่างๆ การให้องค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่จำเป็นและเกี่ยวข้อง การให้เงินทุนช่วยเหลือ

5. เครือข่ายการสื่อสาร เป็นการใช้สายใยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อสานแนวคิดและความหมายของแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเครือข่ายการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคอกบัวเป็นลักษณะแบบวงล้อ จุดเด่นการสื่อสารอยู่ที่ผู้นำเพียงคนเดียวเป็นคนกลางในโครงสร้างได้รับข่าวสารมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ และเป็นผู้ควบคุมความสำเร็จของการทำงานของกลุ่มเพราะอยู่ในตำแหน่ง

ตัวเชื่อมที่สำคัญ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอาจจะเลือกใช้เครือข่ายลักษณะนี้ในการเผยแพร่แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากจะเกิดการกระจายข้อมูลข่าวสารได้ดีกว่าการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ โดยอาจจะใช้แบบจำลอง (model) ของบ้านคอกบัวที่เริ่มจากผู้นำความคิดเห็นแต่ละกลุ่ม ซึ่งได้ทดลองใช้ชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบต่างๆ หลังจากนั้นให้กลุ่มผู้นำความคิดเห็นเหล่านี้ไปขยายผลต่อสมาชิกคนอื่นๆ แล้วจึงเชื่อมโยงไปในระดับชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งต่อไปควรจะมีการศึกษาเทคนิคการสื่อสารหรือกลยุทธ์การสื่อสาร กลวิธีการสื่อสารเฉพาะของสื่อบุคคล ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำความคิดเห็นแต่ละด้านได้นำรูปแบบและวิธีการอย่างไรมาใช้ในการสื่อสารและโน้มน้าวใจให้ชุมชนยอมรับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. ควรจะมีการศึกษาเจาะลึกถึงองค์ประกอบ การสื่อสารเรื่อง “สาร” (message) ที่เกี่ยวข้องกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเข้าไปสังเกตเนื้อหาเกี่ยวกับแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า ผู้นำความคิดเห็นสื่อสารแนวปรัชญาฯ ดังกล่าวออกมาอย่างไร ซึ่งการวิเคราะห์เนื้อหาเหล่านี้จะช่วยเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ดียิ่งขึ้น

3. การศึกษาครั้งต่อไปควรจะมีการศึกษาชุมชนที่มีการใช้เครือข่ายการสื่อสารที่ไม่ใช้ลักษณะแบบวงล้อ (เช่นที่บ้านคอกบัว) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างและประสิทธิภาพของเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่าบริบทและเงื่อนไขของชุมชนลักษณะใดจะเหมาะสมกับเครือข่ายการสื่อสารแบบใด ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสารได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กวี วงศ์พูน. (2535). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: สำนักคึกคัก.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2549). *ได้ฟ้ากฟ้างการศึกษา สื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสาร ภาพรวมจากงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กาญจนา แก้วเทพ และทีมมพร เอี่ยมเรไร. (2544). *การสื่อสาร ศาสนา กีฬา*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเมธีวิจัยอาวุโส คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพและสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2548). *การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง*. วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปีที่ 42 ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน – ธันวาคม 2548.
- จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. (2528). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จารุณี พชรพิมานสกุล. (2542). *การศึกษาเครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มชีวิต*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต ภาควิชาประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิตาพร กันหลง. (2543). *กระบวนการสื่อสารในการผลักดันรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2540*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต ภาควิชาประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลิตดา สุขสวัสดิ์. (2547). *การสื่อสารกับการสร้างระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงและการสร้างชุมชนเข้มแข็งในชุมชนบ้านนาทะเล ตำบลชัยภูมิ อำเภอลับแลจังหวัดอุตรดิตถ์*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ธัญญรัตน์ อนันติกา. (2551). *บทบาทของผู้นำชุมชนต่อโครงการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านป่าไผ่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*. รายงานการค้นคว้าอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2535). *การจัดการองค์การ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ปรมะ สตะเวทิน. (2546). *หลักนิเทศศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- เปล่งมณี เร่งสมบูรณ์สุข. (2549). *บทบาทผู้นำสตรีต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาบ้านปากปวน ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุงจังหวัดเลย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- รจิตลักษณ์ แสงอุไร. (2548). *การสื่อสารของมนุษย์*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทธิรัตน์ ชื่นอารมณ. (2551). *ยุทธศาสตร์การป้องกันปัญหาเสพติดของผู้นำชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกระดิน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- อรรณณ ปิณฑิโรวาท. (2554). การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. พิมพ์ครั้งที่ 6 (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรอนันต์ วุฒิสาน. (2543). การสื่อสารในการก่อตัวและการขยายเครือข่ายของชมรมผู้เลี้ยงปลากระพงขาวอำเภอชะอำ จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อริยา เสวตมร. (2542). การสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการค้าปลีกข้าวภายใต้ บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Leavitt, Harold J. (1973). **Managerial Psychology**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Monge, P. R., & Contractor, N. S. (2003). **Theories of communication networks**. New York: Oxford University Press.